

GENERELT OM FOLKEEVENTYR

Folkeeventyret er en videreudvikling af myten. Hvor myten kan siges at være den sproglige størrelse, der kommer ritualet nærmest, fordi den er dets "huskeremse", har eventyret altså fjernet sig mere fra dette oprindelige tilhørsforhold. Derfor er de narrative hensyn også blevet større – det, at historien skal hænge sammen på en kausalt tilfredsstillende måde, fylder mere. Næste skridt i denne ud- (eller af-)vikling er den moderne historie eller roman, hvor eventuelle hensyn til "det overnaturlige" oftest følger udelukkende narrative regler.

I eventyret ligger myten (og dermed ritualet) dog stadig lige under overfladen, hvilket skaber de særlige eventyr-mønstre, vi alle kender så godt: Tingene skal gøres tre gange, venlighed, gavmildhed og ydmyghed betaler sig, verden er fuld af overnaturlige hjælpere osv. Disse formler har flere forskere, heriblandt Propp, forsøgt at sætte i system, men den fulde mening kommer først frem, når man sammenholder eventyrets regler med de mytologiske, som de jo er en videreudvikling af.

En anden begrænsning, der er typisk for eventyret i forhold til myten, er, at dets handling altid udspiller sig i Malkuth. Dermed afspejler det den bredere verden, som afslører sig, når hjernens præfrontale cortex er sat ud af spillet, og storhjernen får lov til at boltre sig mere frit. De højere sephiroth ligger uden for eventyrets område. Man kan sige, at eventyr beskriver det liv, verden besidder – alle genstandes personlighed. Det er med andre ord en animistisk verden, hvor alt lige fra stenen og myren til træer, ovne og husdyr er besjælet, ganske ligesom mennesket.

Mange eventyr handler om den unge pige, som er bestemt for en tilværelse i templet. Vi kender en del af dem fra vores barndom: Askepot, Snehvide, Tornerose, Rødhætte & Ulven, Rapunzel, Skønheden & Udyret, Kong Blåskæg osv. De kredser derfor generelt om to temae: den unge novices forhold til den ældre præstinde/gudinden og den unge piges forhold til det transcendent mandlige/guden. Disse to temae repræsenterer de to sider af tempeltjenesten.

Den ældre præstinde splittes, igen af narrative årsager, ofte op i to figurer: den onde og den gode tante. Dette er f.eks. tilfældet i Baba Yaga, hvor den gode tante giver råd om, hvordan man skal omgås den onde. Den ældre præstinde, der opdrager den yngre, inkorporerer selvfølgelig begge sider – dels er hun pigens fortrolige og overtager måske næsten moderens, eller en større søsters, rolle, dels er hun den, der straffer overtrædelser og sørger for, at templets strenge disciplin overholdes. Det er derfor forståeligt at disse to sider senere spaltes ud i to separate figurer.

Da eventyret samtidig afspejler det kristne kulturgrundlag, kommer dichotomien god–ond selvfølgelig til at spille en rolle, som den ikke før har indtaget. Vi ved alle, at der i eventyr findes "de gode" og "de onde", og at det gode altid sejrer til sidst. Men denne insisteren på, at dele verden op i gode og onde magter er altså et udelukkende kristent fænomen, som det er vigtigt at kunne se igennem. Interessekonflikter har altid eksisteret, men ikke kampen mellem absolutte størrelser som Godt og Ondt. Hvis eventyr skal læses efter verdensaldermodellen, må den kristne fernis, som dog kun udgør et tyndt, ydre lag, derfor skrælles væk.

Ganske i tråd med det mytiske forlæg spiller pigens fornedrelse og efterfølgende ophøjelse en stor rolle – at blive alt kræver først at have været intet. Selv om denne ydmygelses kultiske rationale ofte er glemt, og den af narrative hensyn ses som et udslag af en ond stedmoders lunefuldhed og modvilje, er det altså den oprindelige tempeldisciplin, den repræsenterer. Det er bare ikke så åbenlyst som i myterne. Men især dette træk er meget gennemgående, og næsten ethvert eventyr har sin Askepot – eller Askeladen, hvis hovedpersonen er mandlig.

Særligt eventyret om Baba Yaga, der findes i et utal af varianter, er godt til at illustrere dette forhold mellem den unge og ældre præstinde, som det kan se ud i et eventyrs narrativt prægede univers. Baba Yaga-figuren er gennemgående i det slaviske eventyrunder, og den repræsenterer den ældre præstinde, som oftest i en temmelig dæmoniseret udgave. Baba Yaga er heksen. Men modsat f.eks. heksen i pandekagehuset i eventyret om Hans & Grete har hun bibeholdt mange oprindelige træk. Hele hendes univers og karakterisation oser, som vi skal se, af tempeltjeneste.

Hvis man skal applicere verdensaldrene på eventyret, må man sige at den tilgrundliggende indvielse af den unge præstinde, er en sølvalderindvielse. Men den anskues med kobber- & jernalderens øjne. Der er derfor, vi får dæmoniseringen af den ældre præstinde og den tempeltjeneste, hun repræsenterer – indvielsens farer og strabadser er noget, man skal undgå, og den magtfulde kvinde er en heks. Dette er træk, vi udmærket kender fra myternes beskrivelse af samme problematik.

At der er tale om sølvalder set med kobberalderøjne, vidner en af eventyr-versionerne yderligere om. I denne møder den unge pige tre ryttere i skoven på vej til Baba Yagas hytte: en rød, en gul og en sort rytter. Baba Yaga røber, at det er hendes morgen, dag og aften. Rytterne repræsenterer altså solens faser, som er kobberalderens forsøg på at overtage sølvalderens månefaser. At rytterne er i Baba Yagas tjeneste, vidner om det kvindeliges store magt – det er af kvinden, verden med dens faser udspringer, i hvert fald ifølge sølvaldertankegangen.

Selv om mange af detaljerne af narrative hensyn er anvendt anderledes (eller måske ligefrem i modsætning til det oprindelige rationale), lader det sig dog gøre at føre dem tilbage til deres oprindelige plads. De narrative hensyn gør selvfølgelig på en måde puslespillet sværere at lægge end for myternes vedkommende, hvis indhold er tættere på ritualernes, men på samme tid er de fleste nok mere fortrolige med eventyrets univers, og det kan være en stor fordel, når man skal forstå det. Eventyrene er vores barndoms virkelighed, og derfor kender vi dem ud og ind. Vi kender tankegangen, fordi den på et tidspunkt har været vores egen.

Når man arbejder med et eventyr, er det, ganske som med myterne, en god idé at læse forskellige versioner. Igennem de forskellige ældre og nyere udgaver kan man nemlig se en udvikling imod stadig større narrative hensyn. I de ældste versioner er springet tilbage til myten (f.eks. om Iphigenia, der kommer i Artemis' tjeneste) ikke nær så stort som i de nyere. Nedenstående udgave er således kun én blandt mange, og oven i købet er den ret ny.

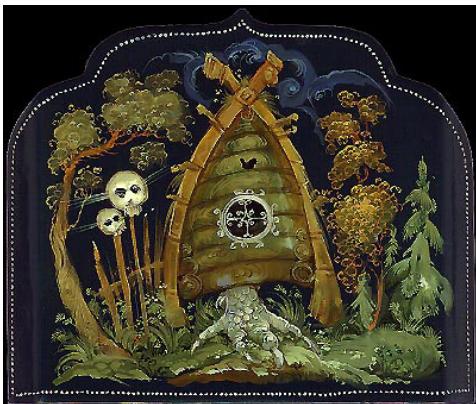
To andre versioner kan læses på <http://www.enw.dk/kursus.html> (under menupunktet for den 04.06.2003: Baba Yaga), og mange udgaver kan findes på internettet. Men her er foreløbig lidt hjælp til at komme i gang ...

ET RUSSISK EVENTYR OM BABA YAGA

Tekst:	Analyse:
<p>Tekst: W.R.S. Ralston: <i>Russian Folk-Tales</i>, London 1873</p> <p>ONCE upon a time there was an old couple. The husband lost his wife and married again. But he had a daughter by the first marriage, a young girl, and she found no favour in the eyes of her evil stepmother, who used to beat her, and consider how she could get her killed outright.</p> 	<p>Analyse:</p> <p>Den unge pige mister sin mor, får i stedet en ond stedmor og reduceres til tjenestepige. Hun er pige, der overgives til templets ydmygende disciplin. Fornedrelse og tilintetgørelse af jeg'et, personligheden (alt det, hun tror er hende), er forudsætninger for at blive præstinde og derfor nødvendige prøvelser for novicen. Stedmoderen kan således på dette punkt siges at repræsentere den ældre præstinde, der udsætter hende for disse prøvelser.</p> <p>At hendes rigtige mor er død, vil sige, at hun er blevet transcendent – det transcendent kvindelige/gudinden er med andre ord præstindens mor.</p> <p>I nogle versioner giver hendes mor hende før sin død en lille dukke, som er en nøjagtig kopi af pige. Dukken hjælper hende igennem de mange farer og repræsenterer <i>eidolon</i>, gudebilledet – eller pigens personificerede skæbne (daimon/juno). Den står for den del af mysten, der må dø for at kunne genfødes, jf. de mange ofre in effigie. Dukken er jo i udgangspunktet tom, dvs. en</p>

	<p>beholder for noget andet. Vi kender dem som de ægyptiske ushabti-figurer og, fra Baba Yagas egen verden, de kendte russerdukker i træ.</p>
<p>One day the father went away somewhere or other, so the stepmother said to the girl, "Go to your aunt, my sister, and ask her for a needle and thread to make you a shift."</p>	<p>Denne opgave har to facetter: Dels er den umulig – at gå til Baba Yaga er ensbetydende med døden. Dels repræsenterer netop syning og vævning præstindens vigtigste hverv, nemlig den kontinuerlige skabelse af verden. Denne skabelse ses som fremstillingen af gudindens peplos (gudindens klædning <i>er</i> med andre ord den fysiske verden). Jf. Panathenæerfesten i Athen, hvor Athene fik ny peplos. Kvinden ved væven er måske et af de mest faste billede på præstinden i templet. Af narrative hensyn er det her en særk til sig selv, pige bliver bedt om at sy.</p>
<p>Now that aunt was a Baba Yaga.</p>	<p>Tantens navn er ikke Baba Yaga i denne version, men hun beskrives som <i>en</i> Baba Yaga, altså en heks. Baba Yaga bliver således den russiske betegnelse for en heks, dæmoniseringen af præstinden.</p> <p><i>Baba</i> betyder <i>bedstemor</i>, og <i>Yaga</i> <i>en gammel kone</i>.</p>
<p>Well, the girl was no fool, so she went to a real aunt of hers first, and says she, "Good morning, auntie!" "Good morning, my dear! What have you come for?" "Mother has sent me to her sister, to ask for a needle and thread to make me a shift." Then her aunt instructed her what to do.</p>	<p>Pigen er klog og søger råd hos sin "gode" tante, den "positive" side af den ældre præstinde. Og denne kan fortælle hende, hvordan hun skal håndtere situationen på den rigtige måde. Mellem disse to er der intet fjendskab – forholdet er tæt og tillidsfuldt. Fjendskabet eller kontrasten fremhæves yderligere ved, at den gode tante er af pigens egen familie, mens Baba Yaga er stedmoderens søster. De to "onde" står altså næsten i ledtog.</p>
<p>"There is a birch tree there, niece, which would hit you in the eye – you must tie a ribbon round it; there are doors which would creak and bang – you must pour oil on their hinges; there are dogs which would tear you in pieces – you must throw them these rolls; there is a cat which would scratch your eyes out – you must give it a piece of bacon."</p>	<p>Pigen må udføre verdenspretholdende ritualer. En forudsætning for at holde verdenshjulet i gang er gavmildhed, hjælpsomhed og selvpofrelse – en præstinde er ikke til for sin egen skyld, men for verdens. Derfor må hun hjælpe overalt, hvor hun kommer frem – også i det små – ved f.eks. at give sultne dyr mad, tiggere brød osv. Det er en gennemgående morale i de fleste</p>

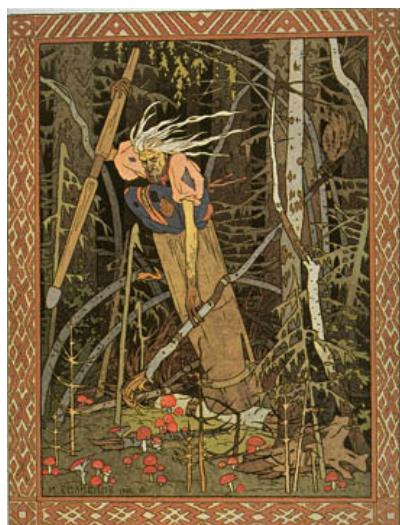
	<p>eventyrlige, at det går de selvforglemmede og gavmilde godt, men de egoistiske og påholdende dårligt (en morale, dagens samfund kunne lære en hel del af!).</p>
So the girl went away, and walked and walked, till she came to the place.	<p>Der er langt til Baba Yagas hytte. Den ligger oftest langt inde i skoven, og skoven udgør dermed den barriere, man må krydse for at komme til den "anden" verden. Tænk f.eks. også på tjørnehækken i Tornerose, de syv bjerge i Snehvide og østen for Solen & vesten for Månen. Den guddommelige/gudernes verden ligger altid på den anden side af en eller anden barriere. I eventyret repræsenterer skoven generelt Malkuth – det er ofte her mødet med diverse væsner foregår.</p>
There stood a hut, and in it sat weaving the Baba Yaga, the bony-shanks.	<p>Baba Yaga, der er en benet og uhyggelig gammel kone, sidder og væver – præstinden i templet.</p> <p>Hendes hytte er templet, midtpunktet for verdensskabelsen, axis mundi. I mange versioner står den på et kyllingeben (en kylling kan stå på ét ben og dreje rundt om sig selv), og derfor kan den vende og hoppe i alle retninger, hvilket understreger dets placering midt i verden – eller sagt på en anden måde: verden drejer simpelt hen omkring den, fordi det er her, verden skal bes.</p>
	 <p>Omkring hytten er et plankeværk med kranier, der understreger, at det er underverdenen, vi er kommet til.</p>

<p>"Good morning, auntie," says the girl. "Good morning, my dear," replies the Baba Yaga. "Mother has sent me to ask you for a needle and thread to make me a shift." "Very well; sit down and weave a little in the meantime." So the girl sat down behind the loom, and the Baba Yaga went outside, and said to her servant maid, "Go and heat the bath, and get my niece washed; and mind you look sharp after her. I want to breakfast off her."</p>	<p>Pigen sættes straks til at væve i templet, hvilket viser, at hun er elev, og det første indtryk af Baba Yaga er ganske positivt.</p> <p>Men så får vi hendes "onde" side at se: Det er meningen, at pige skal ende på mid-dagsbordet. Heksens trang til menneskekød repræsenterer her den rituelle død, mysteriet må gennemgå, og som også den tidligere omtalte dukke er et billede på. Selvet, personligheden, må dø for at kunne genfødes.</p>
<p>Well, the girl sat there in such a fright that she was as much dead as alive. Presently she spoke imploringly to the servant maid, saying, "Kinswoman dear, do please wet the firewood instead of making it burn; and fetch the water for the bath in a sieve." And she made her a present of a handkerchief.</p>	<p>Den unge præstindens situation er selvagt skrämmende – det gør ondt at skulle dø. Og i denne version, hvor Baba Yaga er ond, og indvielsen ses som hendes rænker, hvilket er noget, man skal undgå, ser pige det som sin eneste udvej at prøve at slippe fri. Sølvalderens frivillige offer er glemt. I stedet må man være snu og slippe væk. Gavmildheden, der oprindelig er en forudsætning for, at man kan blive præstinde, vendes nu imod templet selv, og den er det løsen, der gør, at pige får hjælp til at slippe ud af heksens kløer. I mere oprindelige versioner af eventyret er den forudsætningen for, at pige overhovedet kan komme ind i Baba Yagas hytte/templet, hvilket også giver mere mening, ikke narrativt, men kultisk set.</p>
<p>The Baba Yaga waited awhile; then she came to the window and asked, "Are you weaving, niece? Are you weaving, my dear?" "Oh yes, dear aunt, I'm weaving." So the Baba Yaga went away again, and the girl gave the cat a piece of bacon, and asked, "Is there no way of escaping from here?" "Here's a comb for you and a towel," said the cat; "take them, and be off. The Baba Yaga will pursue you, but you must lay your ear on the ground, and when you hear that she is close at hand, first of all, throw down the towel. It will become a wide, wide river. And if the Baba Yaga gets across the river, and tries to catch you, then you must lay your ear on the ground</p>	<p>Som altid i eventyrene udløser selvforglemmelsen en hårdt tiltrængt hjælp, ofte i form af hjælpere i dyreskikkelse. Her er det Baba Yagas kat, der kommer pige til undsætning. Eventyr vrimler med sådanne hjælpere, der alle er fremstillinger af Malkuths beboere, som hopper og springer for at gøre den besøgende det behageligt og hjælpe vedkommende videre på færden. Gæstfrihed, hjælpsomhed og overstrømmende hjertelighed er således karakteristiske træk ved dén verdens beboere – hvis man altså behandler dem pænt, vel at mærke!</p>

<p>again, and when you hear that she is close at hand, throw down the comb. It will become a dense, dense forest; through that she won't be able to force her way anyhow."</p>	
<p>The girl took the towel and the comb and fled. The dogs would have rent her, but she threw them the rolls, and they let her go by; the doors would have begun to bang, but she poured oil on their hinges, and they let her pass through; the birch tree would have poked her eyes out, but she tied the ribbon around it, and it let her pass on. And the cat sat down to the loom, and worked away; muddled everything about, if it didn't do much weaving. Up came the Baba Yaga to the window, and asked, "Are you weaving, niece? Are you weaving, my dear?" "I'm weaving, dear aunt, I'm weaving," gruffly replied the cat.</p>	
<p>The Baba Yaga rushed into the hut, saw that the girl was gone, and took to beating the cat, and abusing it for not having scratched the girl's eyes out. "Long as I've served you," said the cat, "you've never given me so much as a bone; but she gave me bacon." Then the Baba Yaga pounced upon the dogs, on the doors, on the birch tree, and on the servant maid, and set to work to abuse them all, and to knock them about. Then the dogs said to her, "Long as we've served you, you've never so much as pitched us a burnt crust; but she gave us rolls to eat." And the doors said, "Long as we've served you, you've never poured even a drop of water on our hinges; but she poured oil on us." The birch tree said, "Long as I've served you, you've never tied a single thread around me; but she fastened a ribbon around me." And the servant maid said, "Long as I've served you, you've never given me so much as a rag; but she gave me a handkerchief."</p>	<p>Da Baba Yaga i dette eventyr fremstilles som ond, kommer hendes karaktertræk til at stå i et modsætningsforhold til pigens. Hun har således aldrig været god imod sine tjenere, men det har pige til gengæld, og derfor hjælper de hende frem for at være tro imod Baba Yaga. Katten sætter endog temmelig meget på spil for at hjælpe hende.</p> <p>Dette modsætningsforhold fremkommer, fordi den ældre præstinde er blevet splittet op i de to tante-figurer. I den oprindelige myteversion er det selvfølgelig den ældre præstinde, der lærer den unge pige at give sig selv til verden på denne måde.</p>
<p>The Baba Yaga, bony of limb, quickly jumped into her mortar, sent it flying along with the pestle, sweeping away the while all traces of its flight with a broom, and set off in pursuit of the girl. Then the girl put her</p>	<p>Baba Yagas "køretøj" – eller snarere flyveredskab – er en morter, og for at komme frem slår hun luften med støderen. Hvis man tænker på en agerbrugskult som de eleusinske mysterier, får man et hint om</p>

ear to the ground, and when she heard that the Baba Yaga was chasing her, and was now close at hand, she flung down the towel. And it became a wide, such a wide river! Up came the Baba Yaga to the river, and gnashed her teeth with spite; then she went home for her oxen, and drove them to the river. The oxen drank up every drop of the river, and then the Baba Yaga began the pursuit anew. But the girl put her ear to the ground again, and when she heard that the Baba Yaga was near, she flung down the comb, and instantly a forest sprang up, such an awfully thick one! The Baba Yaga began gnawing away at it, but however hard she worked, she couldn't gnaw her way through it, so she had to go back again.

morterens betydning – den er, som så mange andre elementer omkring Baba Yaga-figuren, relateret til den rituelle død. I Eleusis dør mysten som kornet, der høstes for siden at blive tærsket og malet. Morteren er simpelt hen billedet på tilintetgørelsen af mystens jeg og personlighed, der males til støv. Det er denne tætte relation til den rituelle død, der gør Baba Yaga så uhyggelig.

But by this time the girl's father had returned home, and he asked, "Where's my daughter?" "She's gone to her aunt's," replied her stepmother. Soon afterwards the girl herself came running home. "Where have you been?" asked her father. "Ah, father!" she said, "mother sent me to aunt's to ask for a needle and thread to make me a shift. But aunt's a Baba Yaga, and she wanted to eat me!" "And how did you get away, daughter?" "Why like this," said the girl, and explained the whole matter. As soon as her father had heard all about it, he became wroth with his wife, and shot her. But he and his daughter lived on and flourished, and everything went well with them.

Selv om pigejo er løbet fra templet og dets rituelle død, er hun alligevel blevet indviet. Og den af fornedelsen afhængige ophøjelse indtræffer, her i form af faderen, der erfarer, hvordan tingene i hjemmet hænger sammen og straffer den onde stedmor.

Denne udgave er meget ny. F.eks. får hun ikke den nål og tråd (de kognitive redskaber) med tilbage, som hun i første omgang blev sendt ud efter. Man kan derfor sige, at indvielsen ikke er fuldendt, men det er ikke længere vigtigt i fortællingen, som efterhånden har fjernet sig temmelig meget fra det oprindelige rationale. Det vigtigste er, at hun slipper

helskindet ud af heksens kløer, og at den onde stedmor straffes til sidst. Men selv om det kultiske forlæg er glemt, opræder mange af de dertilhørende træk stadig i fortællingen. De anvendes blot på en anden måde og har fået en ny plads i det narrative mønster. Selve kerne-elementerne er klare nok – når først man får dem isoleret.

I en anden og mere oprindelig version sendes pige midt om vinteren ud efter ild, fordi den onde stedmor med vilje har ladet arneilden gå ud, uden hvilken de ikke kan overleve. Pigen, der hedder Vasalisa, gennemgår en masse prøvelser hos Baba Yaga, der er streng, men ellers venlig nok, og til sidst får hun som belønning lov til at tage et af kranierne fra plankeværket med hjem. Det indeholder nemlig en ild, som brænder den onde stedmor op, men lader Vasalisa urørt, fordi hun nu har den forståelse, der skal til. Her forløber indvielsen til præstinde altså uden hindringer, og mange af elementerne indtager en mere oprindelig plads.

Snip, snap, snude ...

Videre læsning:

Erwin Neutzsky-Wulff: *Indføring i RUM – en moderne grimoire*: kap. 15
Det Overnaturlige, Borgens Forlag 2004: del 3, kap. 6; del 7, kap. 1-3